IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

O‘ZBEKISTONDA AAOIFI STANDARTLARI ASOSIDA ISLOMIY LIZINGNI TARTIBGA SOLISH MASALALARI

Umarov Islom Sharobiddin o‘g‘li
O’zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi
E-mail: umarovislom49@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23483144

Annotatsiya. Maqolada 2026-yilda O‘zbekistonda islomiy bank faoliyati uchun shakllangan yangi huquqiy sharoitda AAOIFI Shariat standarti №9 doirasidagi ijara va ijara muntahiya bittamlik shartnomalarini joriy etish imkoniyatlari tadqiq etiladi. Normativ tahlil, qiyosiy adabiyotlar sharhi va muallifning operatsion modeliga tayangan holda mulkchilik, xatarlarni taqsimlash, soliq, hisob, ichki shariat nazorati va iste’molchi huquqlariga oid talablar tizimlashtiriladi. Jahon islomiy moliya sanoati statistikasi hamda xalqaro banklar bo‘yicha empirik izlanishlar alohida ko‘rib chiqiladi. Takliflar O‘zbekistondagi banklar uchun sinovdan o‘tkazilishi kerak bo‘lgan amaliy model sifatida beriladi.
Kalit so‘zlar: AAOIFI, ijara, islomiy lizing, shariat nazorati, moliyaviy inklyuziya, O‘zbekiston, bank riski, IFSB.

Abstract. This article examines the opportunities for introducing Ijarah and Ijarah Muntahia Bittamleek (lease-to-own) contracts under AAOIFI Sharia Standard No. 9 within the new legal framework established for Islamic banking in Uzbekistan in 2026. Based on regulatory analysis, a comparative literature review, and the author's proposed operational model, the study systematizes requirements related to asset ownership, risk allocation, taxation, accounting, internal Sharia supervision, and consumer protection. Global Islamic finance industry statistics and empirical studies of international Islamic banks are analyzed separately. The recommendations are presented as a practical model that requires further testing and validation by banks operating in Uzbekistan.
Keywords: AAOIFI, Ijarah, Islamic leasing, Sharia governance, financial inclusion, Uzbekistan, banking risk, IFSB.

KIRISH

Jahon moliya tizimida yuz berayotgan transformatsiyalar, moliyaviy xizmatlarning diversifikatsiyalashuvi va real sektorni moliyalashtirishning muqobil instrumentlariga bo‘lgan talabning ortishi bank amaliyotida an’anaviy kreditlashdan farqlanuvchi moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Xususan, real aktivlarga asoslangan islomiy lizing (ijara) tadbirkorlik subyektlarining investitsion ehtiyojlarini qondirish, asosiy kapitalni modernizatsiya qilish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda istiqbolli vosita hisoblanadi.

Ijara moliyalashtirish mexanizmining o‘ziga xos xususiyati moliya instituti tomonidan aktivning mulk sifatida sotib olinishi va undan foydalanish huquqining belgilangan muddat hamda to‘lov shartlari asosida mijozga taqdim etilishidir. Bunda mulkchilik va foydalanish huquqlari ajratilib, tomonlarning majburiyatlari hamda tavakkalchiliklari shartnomaviy asosda taqsimlanadi.

Ushbu mexanizm ishlab chiqarish uskunalari, transport vositalari, qishloq xo‘jaligi texnikasi va boshqa investitsion aktivlarni uzoq muddatli moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda bank-moliya tizimini modernizatsiya qilish va muqobil moliyalashtirish instrumentlarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar sharoitida islomiy lizingni milliy bank amaliyotiga integratsiya qilish dolzarb masalaga aylanmoqda. Xususan, 2026-yilda islomiy bank faoliyatini tartibga solish bo‘yicha shakllangan yangi huquqiy sharoit ijara operatsiyalarining huquqiy maqomini aniqlashtirish, prudensial talablarni belgilash hamda shariatga muvofiqlikni ta’minlovchi institutsional mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Xalqaro empirik tadqiqotlarda AAOIFI standartlariga rioya etish banklarning moliyaviy samaradorligi va axborot shaffofligi bilan bog‘liq ekani aniqlangan. Jumladan, Mnif va Tahari (2023) sakkiz mamlakat bo‘yicha 628 ta bank-yil kuzatuvi asosida standartlarga muvofiqlik va moliyaviy samaradorlik o‘rtasida ijobiy bog‘liqlikni qayd etgan. Elhalaby va boshqalar (2023) esa 22 mamlakatdagi 122 ta islomiy bank faoliyatini o‘rganib, AAOIFI standartlarini qo‘llash moliyaviy natijalar va hisob siyosatining konservativligi bilan bog‘liqligini aniqlagan. Biroq mazkur natijalarni O‘zbekiston sharoitiga bevosita tatbiq etishdan oldin milliy institutsional xususiyatlarni hisobga olish zarur.

TADQIQOTNING MAQSADI VA USULLARI

Tadqiqotning maqsadi — AAOIFI Shariat standarti №9 va O‘zbekistonning 2026-yilgi islomiy bank faoliyatiga doir huquqiy yangiliklari o‘rtasidagi amaliy bog‘lanishlarni ochish hamda bank darajasida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan nazorat algoritmini taklif qilish. Vazifalar: ijara tuzilmasini tavsiflash; mulkchilik va risklar taqsimotini baholash; xalqaro tadqiqotlarning dalil kuchini solishtirish; bank uchun jarayon xaritasi va samaradorlik ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish.

Metodologiya normativ-huquqiy tahlil, xalqaro standartlarni mazmunan taqqoslash, empirik maqolalar natijalarini ikkilamchi tahlil qilish va jarayonni modellashtirishdan iborat. O‘zbekiston banklarining real ijara shartnomalari yoki ichki moliyaviy ko‘rsatkichlari bo‘yicha birlamchi ma’lumotlar olinmagan. Shu sababli taklif etilayotgan pilot ko‘rsatkichlar prognoz yoki tasdiqlangan natija emas, sinov metodikasi hisoblanadi.

Manbalar uch toifaga ajratildi: birinchisi — 2026-yil 27-martdagi O‘RQ–1126-son qonun va rasmiy sharhlar; ikkinchisi — AAOIFI Shariat standarti №9 va IFSB hisobotlari; uchinchisi — AAOIFI muvofiqligi, shariat boshqaruvi hamda ijara amaliyotiga oid xalqaro ilmiy tadqiqotlar. Normativ manbalarning majburiy kuchi ilmiy maqolalarning empirik xulosalaridan farq qiladi; ushbu ikki daraja maqolada ataylab ajratiladi.

Cheklov shundaki, bir mamlakatdagi shariat muvofiqligi indeksi boshqa mamlakatdagi huquqiy samaradorlikni bevosita ifodalamaydi. Banklar hajmi, hisob standarti, nazorat sifati, shartnoma turlari va kuzatuv davrlari turlicha. Shuning uchun xalqaro statistik dalillar O‘zbekistondagi ijara portfelining kutilayotgan daromadliligini isbotlash uchun emas, dizayn xatarlarini tushunish uchun ishlatiladi.

O‘ZBEKISTONNING 2026-YILDAGI HUQUQIY MUHITI

O‘RQ–1126-son qonun 2026-yil 27-martda qabul qilingan bo‘lib, islomiy bank faoliyatining huquqiy asoslarini belgilashga qaratilgan. Qonun Markaziy bankka kredit tashkilotlari uchun islomiy moliya standartlarini tasdiqlash vakolatini beradi, islomiy bank faoliyatini litsenziyalash

va shariatga muvofiq moliyaviy operatsiyalarni tartibga solish asoslarini kengaytiradi [1]. Rasmiy huquqiy sharhda mol-mulkni islomiy ijaraga berish, jumladan sotib olish huquqi bilan ijaraga berish, islomiy bank operatsiyalari qatorida sanaladi [2].

Qonun bilan soliq tizimiga «islomiy moliya faoliyati» va «islomiy moliya operatsiyalari» tushunchalari kiritilgani ham muhim. Davlat soliq qo‘mitasi sharhiga ko‘ra, islomiy moliya operatsiyalarining alohida soliqqa tortilish xususiyatlari nazarda tutilgan [3]. Biroq har bir ijara bitimida QQS, mulk solig‘i, amortizatsiya va mulkni o‘tkazish bilan bog‘liq hisob-kitoblar shartnomaning real tuzilishi hamda amaldagi normalarga ko‘ra alohida tekshirilishi shart.

2026-yilgi islohotni AAOIFI standartlari avtomatik ravishda to‘liq milliy huquqqa aylantirildi, deb talqin qilish noto‘g‘ri. AAOIFI — xalqaro standartlar ishlab chiquvchi tashkilot; bank uchun majburiy bo‘lgan talablar milliy qonunchilik, regulyator hujjatlari va litsenziya shartlariga bog‘liq. Shuning uchun bank mahsulotini ishlab chiqishdan oldin «AAOIFI bandi — milliy norma — bank siyosati — tekshiruv dalili» ko‘rinishidagi moslik xaritasini yaratish zarur.

Huquqiy aniqlik bo‘lmagan masalalarda ijara mahsulotini ommaviy savdoga chiqarishdan ko‘ra, vakolatli organlar bilan oldindan maslahatlashuv va hujjatlashtirilgan sinov tartibini tanlash maqsadga muvofiq. Ayniqsa, bank mulkiga o‘tadigan aktivlarni ro‘yxatdan o‘tkazish, sug‘urta va keyinchalik mijozga o‘tkazish xarajatlari bitimning umumiy narxiga ta’sir qiladi.

XALQARO STATISTIKA VA EMPIRIK DALILLAR

IFSBning 2025-yilgi barqarorlik hisobotida global islomiy moliyaviy xizmatlar sanoati aktivlari 2024-yil uchun taxminan 3,88 trln AQSH dollari sifatida qayd etilgan. IFSBning 2026-yil 26-maydagi e’lonida 2025-yil yakunida ushbu ko‘rsatkich taxminan 4,4 trln dollarga yetgani bildiriladi. Ikkala raqam ham islomiy bank, kapital bozori va takaful kabi keng segmentlarni qamrab oladi; ularni O‘zbekistondagi ijara hajmi deb ko‘rsatish mumkin emas.

1-jadval

Islomiy moliya rivojlanishi va AAOIFI standartlarining banklar faoliyatiga ta’siri bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar natijalari

Manba	Tadqiqot qamrovi	Asosiy natija	Natijani izohlash
IFSB	Jahon islomiy moliya bozori, 2024–2025-yillar	Islomiy moliya aktivlari 3,88 trln dollardan taxminan 4,40 trln dollarga yetgan. Hisobiy o‘sish — 13,4%.	Ko‘rsatkich butun islomiy moliya sohasiga tegishli, faqat islomiy lizingga emas.
Mnif va Tahari	8 mamlakat, 2009–2020-yillar, 628 ta bank-yil kuzatuvi	AAOIFI standartlariga ko‘proq rioya qilgan banklarda moliyaviy samaradorlik yuqoriroq bo‘lishi bilan bog‘liqlik aniqlangan.	Tadqiqot umumiy bank faoliyatini qamrab olgan, faqat islomiy lizingni emas.
Elhalaby va boshqalar	22 mamlakat, 2014–2021-yillar, 122 ta bank	AAOIFI standartlarini qo‘llash banklarning ayrim moliyaviy ko‘rsatkichlari bilan ijobiy bog‘liq.	Natijalar O‘zbekiston banklarida ham aynan shunday samara kuzatilishini kafolatlamaydi.

Manba	Tadqiqot qamrovi	Asosiy natija	Natijani izohlash
Albarrak va El-Halaby	20 mamlakat, 2016-yil, 120 ta bank	Banklarning shariat talablariga rioya etishi bo‘yicha axborot oshkoraligi o‘rtacha 53% bo‘lgan.	Ko‘rsatkich tadqiqot mualliflari ishlab chiqqan maxsus baholash indeksiga asoslangan.
Bechihi va boshqalar	7 mamlakat, 2010–2016-yillar, 40 ta bank	Banklarning AAOIFI moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlik darajasi 67% bo‘lgan.	Baholash usuli boshqa tadqiqotlardan farq qiladi, shu sababli 53% bilan bevosita taqqoslab bo‘lmaydi.

Manba: IFSBning 2025–2026-yillardagi islomiy moliya sanoati barqarorligi bo‘yicha hisobotlari hamda Mnif va Tahari, Elhalaby va boshqalar, Albarrak va El-Halaby, Bechihi va boshqalarning ilmiy tadqiqotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma’lumotlari jahon islomiy moliya bozorining kengayib borayotganini hamda AAOIFI standartlariga rioya etish banklarning moliyaviy samaradorligi va axborot shaffofligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Xususan, xalqaro tadqiqotlarda standartlarni qo‘llash va bank faoliyati natijalari o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik aniqlangan. Biroq tadqiqotlar turli mamlakatlar, davrlar va baholash usullarini qamrab olganligi sababli olingan natijalarni O‘zbekiston bank tizimiga bevosita tatbiq etish maqsadga muvofiq emas. Shu bois mamlakatimizda AAOIFI standartlari asosida islomiy lizingni joriy etishda xalqaro tajribani milliy qonunchilik, bank nazorati va risklarni boshqarish tizimiga moslashtirish muhim hisoblanadi.

BOSHQARUV, HISOB VA AUDIT MUAMMOLARI

AAOIFI standartlarini joriy etish faqat shartnomaga «ijara» so‘zini yozish bilan tugamaydi. Bank boshqaruvi kengashi, mahsulot qo‘mitasi, risk-menejment, buxgalteriya, yuridik xizmat, ichki audit va shariat nazorati o‘rtasida vakolatlar taqsimlanishi kerak. Mahsulotni tasdiqlash va bitimlar muvofiqligini tekshirish bir shaxs yoki bitta bo‘limning nazoratsiz ixtiyorida qolmasligi lozim.

Mnif va Tahari (2023) AAOIFI standartlariga rioya etish bilan bank faoliyati natijalari orasida statistik ijobiy bog‘liqlikni aniqlagan. Elhalaby va hammualliflar (2023) 122 ta islomiy bank bo‘yicha tadqiqotida standartlarni qabul qilish moliyaviy samaradorlik va hisob konservatizmi bilan bog‘liq ekanini bildiradi. Biroq bu natijalar barcha banklarda va barcha ijara mahsulotlarida foyda oshishi kafolati emas.

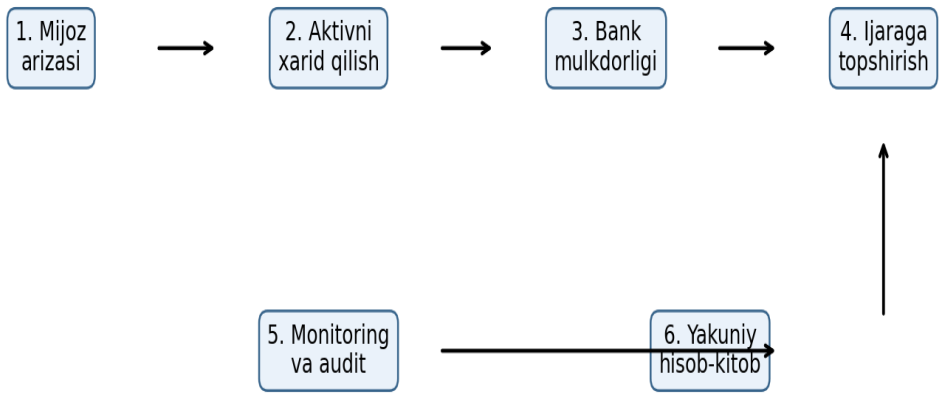
2025-yildagi Nafti va Kateb tadqiqoti standartlarni rasmiy qabul qilish nazorat sifatisiz kutilgan samara bermasligi mumkinligini ta’kidlaydi. Shu sababli shariat nazorati «ma’qullangan shartnomalar soni» bilan emas, real bitimlar bo‘yicha xatolar aniqlanishi, tuzatilishi va takrorlanmasligi bilan baholanishi kerak.

Hisob siyosatida ijara aktivlarini dastlabki tan olish, amortizatsiya, ijara daromadlari, muddati o‘tgan to‘lovlar, aktivning qadrsizlanishi va yakuniy mulkni o‘tkazish amaliyoti oldindan belgilanadi. AAOIFI va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari o‘rtasidagi tafovutlar tegishli mahalliy talablarga muvofiq yechilishi kerak. Morshed va Széles (2020) islomiy moliyaviy ijara hisobi bilan xalqaro hisob amaliyoti o‘rtasidagi farqlarni muhokama qilgan.

Ichki audit har chorakda shartnomalar tanlanmasini tekshirib, mulkdorlik hujjati, yetkazib berish dalolatnomasi, to‘lov jadvali, texnik xizmat va aktivni qaytarish shartlarini solishtirishi mumkin. Nazoratning mustaqilligi va xodimlarning malakasi birdek muhimdir.

IJARANI JORIY ETISHNING TAKLIF ETILGAN OPERATSION MODELI

Muallif taklif etayotgan jarayon aktivning real mavjudligi va huquqiy maqomini markazga qo‘yadi. Dastlab mijozning ehtiyoji va to‘lov qobiliyati o‘rganiladi; keyin bank yetkazib beruvchini tanlaydi va aktivni xarid qiladi. Mulk bankka o‘tganidan so‘ng ijara shartnomasi bo‘yicha foydalanish huquqi mijozga beriladi. Bitim davrida monitoring, texnik xizmat va to‘lovlar nazorat qilinadi. Yakunda aktiv qaytariladi yoki alohida belgilangan tartibda mulk huquqi o‘tkaziladi.



1-rasm. AAOIFI tamoyillariga tayangan ijara operatsiyasining taklif etilayotgan jarayon xaritasi.

Manba: AAOIFI Shariat standarti talablari hamda islomiy lizing operatsiyalarini tashkil etishga oid xalqaro ilmiy yondashuvlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Rasmda islomiy lizing operatsiyalarini amalga oshirishning oltita asosiy bosqichi aks ettirilgan: mijoz arizasini qabul qilish, moliyalashtiriladigan aktivni xarid qilish, bankning aktivga mulk huquqini rasmiylashtirish, aktivni mijozga ijara asosida topshirish, shartnoma ijrosini monitoring qilish va auditdan o‘tkazish hamda yakuniy hisob-kitoblarni amalga oshirish. Ushbu jarayonda bank aktivning haqiqiy mulkdori sifatida tegishli huquq va majburiyatlarni o‘z zimmasiga oladi. Har bir bosqichda hujjatlarning qonuniyligi, shariat talablariga muvofiqligi va moliyaviy risklarning nazorat qilinishi ta’minlanishi zarur. Ijara muddati yakunida mulk huquqining mijozga o‘tkazilishi esa faqat tegishli shartnomaviy asos mavjud bo‘lgan hollarda amalga oshiriladi.

MUHOKAMA VA AMALIY TAVSIYALAR

Tadqiqotning birinchi xulosasi — islomiy lizing uchun qonuniy imkoniyatning yaratilishi va mahsulotning haqiqiy shariatga muvofiqligi ikki xil masaladir. O‘RQ–1126-son qonun operatsiyalarni tartibga solish asosini kengaytiradi, AAOIFI №9 esa ijara shartnomasining mazmuniga oid me’yoriy mezonlarni taqdim etadi. Bank ikkalasini bitta moslik matritsasida bog‘lashi, har bir bandning ijrosini hujjat bilan tasdiqlashi kerak.

Ikkinchi xulosa — samarali shariat boshqaruvi nazoratning tashkiliy mustaqilligini talab qiladi. Mahsulotni ishlab chiquvchi bo‘limning o‘zi uning muvofiqligiga yakuniy xulosa bermasligi lozim. Shariat kengashi, risk-menejment, yuridik va buxgalteriya xizmatlarining o‘zaro axborot almashinuvi doimiy bo‘lishi, aniqlangan xatolar bo‘yicha tuzatish muddatlari belgilanishi kerak.

Uchinchi xulosa — mijoz huquqlarini himoya qilish mahsulotga bo‘lgan ishonchning asosiy shartidir. Bank aktivga kim egalik qilishi, texnik xizmat va sug‘urta xarajatlari kim zimmasida ekanini, muddatidan oldin bekor qilish oqibatlarini, mulkni o‘tkazish mexanizmini va jami to‘lov qiymatini sodda tilda tushuntirishi lozim. Mijoz shikoyatlari faqat xizmat ko‘rsatish sifati emas, shariatga muvofiqlik signalidir.

To‘rtinchi xulosa — xalqaro empirik natijalar ijobiy istiqbolni ko‘rsatsa-da, ular milliy natijani kafolatlamaydi. Masalan, AAOIFI standartlarini qo‘llagan banklarda oshkoralik va moliyaviy samaradorlikning yaxshiroq bo‘lishi haqidagi tadqiqotlar turli mamlakatlar va davrlarni qamrab oladi [9–13]. O‘zbekistonda ijara mahsulotining real natijasi faqat mahalliy pilot, shartnoma tekshiruvi va kuzatiladigan ko‘rsatkichlar orqali aniqlanadi.

AAOIFI standartlari asosidagi islomiy lizing O‘zbekistonda aktivga asoslangan moliyalashtirishni rivojlantirish uchun istiqbolli yo‘nalishdir. 2026-yilda qabul qilingan qonun yangi imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa-da, mahsulotni muvaffaqiyatli joriy etish uchun huquqiy aniqlik, haqiqiy mulkdorlik, shaffof shartnomalar, mustaqil shariat nazorati va risklarni boshqarish zarur. Muallif tomonidan taklif etilgan jarayon xaritasi va pilot baholash metodikasi banklar uchun dastlabki amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin; ularning samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2026). O‘RQ–1126-son Qonun, 27-mart.
2. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2026). Islomiy bank faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Soliq qo‘mitasi. (2026). Soliq kodeksiga «Islomiy moliya» tushunchasi kiritildi.
4. AAOIFI. Shari’ah Standard No. 9: Ijarah and Ijarah Muntahia Bittamleek.
5. Fayyad, M. (2023). Reconstructing lease-to-own contracts: A contemporary approach to Islamic banking standards. *Heliyon*, 9. DOI: 10.1016/j.heliyon.2023.e19319.
6. Mohamed, A. H. H. (2026). Assessing Shariah Compliance: An Analysis of Ijarah Financing Practices in Sri Lanka's Islamic Banking Sector against AAOIFI Standards. *Journal of Islamic Economic Laws*. DOI: 10.23917/jisel.v9i01.13319.
7. Islamic Financial Services Board (IFSB). (2025). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2025.

8. Islamic Financial Services Board (IFSB). (2026). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2026. 26-maydagi matbuot xabari.
9. Mnif, Y., & Tahari, M. (2023). The effect of compliance with AAOIFI standards on financial performance of Islamic banks. *Journal of Financial Reporting and Accounting*. DOI: 10.1108/JFRA-04-2022-0121.
10. Elhalaby, S., Sarea, A., Alnesafi, A., & Al-Absy, M. (2023). The Adoption of AAOIFI Standards by Islamic Banks: Understanding the Microeconomic Consequences. *Economies*, 11(2), 39. DOI: 10.3390/economies11020039.